

Д. С. Подолянчукаспірант кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ

У статті розглядаються чинники формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, яка бере участь у волонтерському русі. Зазначається, що для значної частини студентської молоді волонтерська діяльність є важливою сферою особистісної самореалізації. У процесі волонтерської діяльності значною мірою змінюється система ціннісних орієнтацій студентів. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що головними чинниками, від яких залежить формування ціннісних орієнтацій учасників волонтерського руху, є: освітні, організаційні, діяльнісні (практичні), комунікаційні, громадські, професійні, особистісні. Кожен чинник характеризується певним змістовим наповненням, психологічними механізмами впливу та важливістю залежно від зовнішніх і внутрішніх умов.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, студент, волонтер, альтруїзм.

Постановка проблеми. Однією з характерних ознак розвитку світової цивілізації є потреба в добровільній безкорисливій допомозі соціально незахищеним та психологічно вразливим верствам населення. Традиційною формою реалізації такої потреби є волонтерська діяльність.

В Україні також є давня традиція взаємної допомоги. До 2014 року волонтерство в нашій країні не було особливо популярним серед молоді та населення в цілому [12, с. 118]. Проте протягом останнього часу розвиток волонтерського руху отримав потужний поштовх. Волонтерські організації створені практично в усіх куточках України, а кількість волонтерів постійно зростає. За приблизними оцінками у травні 2015 року кількість людей, які систематично займалися волонтерством, становила 14,5 тисячі осіб [12, с. 120].

Особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисленнішою його групою є учнівська і студентська молодь [11], а кількість молодих людей, які постійно або епізодично займаються волонтерською діяльністю, постійно зростає. За результатами соціологічного дослідження «Молодь України-2015», 36% молоді займалися волонтерською діяльністю хоча б раз у житті [7, с. 64]. При цьому 54% зазначили, що участь у волонтерській діяльності була їхньою особистою ініціативою [7, с. 65].

Активна участь у волонтерському русі молоді, в тому числі студентів, спонукала дослідників до активного вивчення цього феномена. Очевидно, що одного лише соціологічного аналізу не досить для розуміння його глибинних причин. Натепер є нагальна потреба в дослідженні психологічного аспекту волонтерського руху, зокрема чинників формування ціннісних орієнтацій студентів-волонтерів.

Проблема структури цінностей і ціннісних орієнтацій завжди вважалася важливою та актуаль-

ною, оскільки стосується загального розвитку особистості як суб'єкта соціальної взаємодії [8, с. 113]. Наявність сталих ціннісних орієнтацій характеризує зрілу особистість, виступає загальним показником рівня духовного розвитку людини [11].

Процес засвоєння цінностей і формування ієрархії ціннісних орієнтацій досить тривалий. У людському житті одні цінності набувають пріоритетного значення, стають провідними у сприйнятті явищ і подій навколишнього світу, інші – втрачають свою актуальність, стають менш значущими для особистості [12, с. 20]. Слід зазначити, що молодь загалом характеризується нестійкістю своїх поглядів і ціннісних орієнтирів, оскільки перебуває на стадії формування світогляду [1, с. 15].

Аналіз психологічних джерел свідчить, що проблематика формування ціннісних орієнтацій студентської молоді висвітлена досить повно і всебічно. Проте психологічні дослідження чинників формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, яка бере участь у волонтерському русі, перебувають поки що на початковому етапі і здійснюються епізодично.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціннісна сфера людини є предметом уваги багатьох дослідників. У загальному розумінні цінність – це властивості буття, які створює людина або які мають певне відношення до неї [4, с. 992]. Є різні погляди на сутність цінності: як здатність задовольняти потреби й інтереси особистості (О. Дробницький, А. Здравомислов); як особлива значущість речей, явищ, процесів, ідей для життєдіяльності суб'єкта, його потреб та інтересів (В. Тутаринов), як форма прояву людиною різноманітних ставлень до предметів, подій, явищ тощо (В. Василенко); як специфічне утворення свідомості, особлива індивідуальна реальність, що має особливу значущість для суб'єкта

(І. Бех, Л. Виготський, В. Малахов, С. Рубінштейн) [4, с. 992].

Сучасні дослідники, зокрема Б. Братусь, Г. Залесський, І. Головаха, Т. Корнілова, С. Бубнова та інші, розглядають особисті цінності як складну ієрархічну систему, що виконує регуляторну функцію в активності людини, перебуваючи на перетині мотиваційно-потребової сфери та світоглядних структур свідомості особистості. Найвищий рівень у цій структурі посідають ціннісні орієнтації [8, с. 115].

Ціннісні орієнтації – відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини [4, с. 991].

Під ціннісними орієнтаціями розуміють також цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, систему певних норм (В. Ольшанський, А. Титаренко), установки на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства (А. Здравомислов, В. Ядов), вияв потреб (В. Злотніков), ставлення до навколишнього середовища (В. Водзинська), детермінанти прийняття рішень (Ю. Жуков), складні узагальнені системи ціннісних уявлень (І. Попова, А. Ручка), основний канал перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичної поведінки людини (В. Алексєєва), типи пізнавальних реакцій людини (Е. Шпрангер) [11].

Ціннісні орієнтації зазвичай мають складну ієрархічну структуру. Можливі такі варіанти ціннісних ієрархій: усвідомлювані (переконання), підсвідомі (установки) та декларовані (умотивування, що не належать до смислової сфери). У певних ситуаціях можна спостерігати істотний дисонанс між ціннісними й поведінковими характеристиками людини [5, с. 26].

З психологічного погляду ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку, та являє собою серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення щодо важливих життєвих питань [11]. Якщо цінності виступають фундаментом, мотиваційною основою поведінки будь-якої особистості, то ціннісні орієнтації розглядаються як результат виховання і соціалізації молодого покоління [12, с. 21].

Ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, який характеризує спрямованість і зміст активності особистості, що визначає її загальний підхід до навколишнього світу, до себе та надає смислу особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [3, с. 7]. Під ціннісними орієнтаціями розуміють також відображення у свідомості людини цінностей, що визнаються нею як стратегічні життєві цілі та загальні світоглядні орієнтири,

сформовані на основі співвіднесення особистісного досвіду з поширеними у соціумі культурними зразками [11].

Становить інтерес вивчення змісту ціннісних орієнтацій студентської молоді, яка бере участь у волонтерському русі. Під ціннісними орієнтаціями майбутніх фахівців розуміють їх ставлення до матеріальних і духовних цінностей, що визнаються загальними світоглядними орієнтирами, стратегічними життєвими та професійними цілями [5, с. 22].

В основі волонтерської діяльності лежать такі цінності, як віра, надія, любов, добровільність вибору, повага до людей, відповідальність, безкорисливість, готовність і бажання надавати допомогу, чуйність, неупередженість, гуманність, толерантність, справедливість, працьовитість, порядність тощо [14, с. 10]. Останнім часом просоціальну активність особистості, в тому числі волонтерську діяльність, почали розглядати в контексті опозиції альтруїзму – егоїзму. Центральною для поняття альтруїзму є ідея безкорисливого служіння іншим людям, що не передбачає реальної винагороди. При цьому поведінка людини спрямовується на благо іншої особи або соціального об'єднання і не пов'язана з якими-небудь зовнішніми заохоченнями [10, с. 147–148].

Діаметральною протилежністю альтруїзму є егоїзм – ціннісна орієнтація суб'єкта, що характеризується домінуванням у системі його ціннісних орієнтацій корисливих особистих інтересів і потреб, які протиставляються інтересам інших людей і соціальних груп. Егоїстичною людиною задоволення особистого інтересу розглядається як вище благо [10, с. 147–148].

Основними соціальними інститутами, які впливають на формування системи цінностей молоді, є сім'я, система освіти, у тому числі неформальної, засоби масової інформації, соціальні мережі, громадські організації та інститути громадянського суспільства загалом, система органів публічної влади [12, с. 151].

Метою статті є визначення чинників формування ціннісних орієнтацій студентів, які беруть участь у волонтерському русі.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що на формування ціннісних орієнтацій особистості може впливати багато різноманітних чинників. Так, О. Камінська [5, с. 22] вважає, що на розвиток професійно-ціннісних орієнтацій студентів впливають такі чинники: суспільно-економічні, освітньо-професійні, індивідуально-особистісні. Е. Балашов [1, с. 15] виокремлює дві групи чинників, які впливають на ефективність волонтерської діяльності: суб'єктивні (мотиваційно-ціннісна, емоційно-вольова, комунікативна та поведінкова сфери) та об'єктивні (організація перебігу волонтерської діяльності, організація неформальної освіти,

особливості соціокультурного середовища). Такі чинники мають різне змістове наповнення, характеризуються великою різноманітністю форм практичної реалізації, по-різному впливають на кінцевий результат.

Аналіз психологічних джерел і вивчення волонтерської практики дає підстави виокремити такі основні чинники формування ціннісних орієнтацій студентів-учасників волонтерського руху: освітні, організаційні, діяльнісні (практичні), комунікаційні, громадські, професійні, особистісні.

Участь в освітньому процесі – звичний для здобувачів вищої освіти спосіб набуття інформації та формування необхідних професійних компетентностей, який викликає у студентів мінімальний психологічний, емоційний та організаційний дискомфорт. Водночас ознайомлення з теоретичними питаннями волонтерської діяльності, історією волонтерського руху, принципами волонтерства, формами його практичної реалізації та історичними прикладами, безумовно, сприяє формуванню у студентів відповідних ціннісних орієнтацій. У цьому процесі важливу роль відіграють як традиційні (аудиторні) форми проведення занять (лекції, семінари), так і форми позааудиторної роботи: круглі столи, педагогічні брифінги, психологічні тренінги, майстер-класи тощо.

Часто студенти недооцінюють важливість освітнього середовища як чинника волонтерської діяльності. Так, за результатами опитування, проведеного З. Бондаренко, значна кількість студентів (35%) переконана в тому, що їм не потрібна спеціальна підготовка до волонтерської роботи [2, с. 25–26].

Крім того, слід брати до уваги те, що діяльність студентів-волонтерів спрямована на різні вікові і соціальні категорії людей, що відрізняються за своїми психологічними особливостями. Тому важливість відповідної науково-теоретичної підготовки волонтерів видається досить очевидною.

Відомо, що ефективність будь-якого виду діяльності суттєво залежить від рівня її організації. Тому питання інституалізації волонтерського руху натеper є досить актуальним. Так, І. Юрченко [14, с. 12] виділяє три типи організацій, які використовують працю волонтерів: державні установи, громадські організації, групи взаємодопомоги. На думку дослідниці, інституціоналізація волонтерської діяльності у зазначених типах організацій відбувається нерівномірно. Так, наприклад, у громадських організаціях інституціональні елементи досить розвинені, але їх інфраструктура набагато менш формалізована. Водночас найстійкіша мотивація до волонтерської діяльності спостерігається у представників груп взаємодопомоги.

Вважаємо, що підготовка студентів до волонтерської діяльності має здійснюватись за допомогою різноманітних сучасних організаційних

форм, які позитивно сприймаються студентською молоддю [9, с. 100]. До таких організаційних форм належать центри волонтаріату, волонтерські клуби, школи волонтерства, волонтерські загони тощо. Діяльність таких об'єднань має бути пов'язана з навчанням та вихованням студентської молоді, яка на волонтерських засадах працюватиме з різними категоріями соціально незахищених верств населення [9, с. 100].

Елементи волонтерської діяльності можуть використовуватись у роботі інших громадських об'єднань чи добровільних спільнот, для яких така діяльність не є основною. Важливо, що подібні організаційні структури створюють відповідне волонтерське середовище та сприяють формуванню ціннісних орієнтацій студентів – учасників волонтерського руху.

Загалом, освітні та організаційні чинники лише створюють умови для активного розвитку молодіжного волонтерського руху. Реального наповнення така діяльність набуває лише після реалізації конкретних практичних проєктів. Форми практичної реалізації волонтерської діяльності можуть бути різноманітними. Вони залежать як від виду допомоги, яку надають студенти-волонтери, так і від соціальної групи, на яку така допомога спрямована. Так, наприклад участь у реальних проєктах та благодійних акціях є важливою складовою частиною роботи згаданих уже волонтерських об'єднань. При цьому важливим є не тільки те, що здобути раніше знання, сформовані компетентності та бажання реалізуються у конкретних соціально важливих справах, а й те, що у процесі практичної діяльності відбувається трансформація ціннісних орієнтацій студентів, їх часткова або повна переоцінка.

Характерною особливістю волонтерської діяльності є активна взаємодія всіх її учасників. Тому комунікаційний чинник є надзвичайно важливим для ефективної реалізації волонтерських заходів і проєктів. У процесі спілкування зі своїми колегами та представниками соціокультурного середовища волонтер має навчитися керувати своєю емоційно-вольовою сферою та психічним станом. Волонтери стають активними у спілкуванні, розвивають вміння слухати інших та відстоювати власну думку, набувають емоційної стійкості [1, с. 14]. Водночас відбувається конкретизація ціннісних орієнтацій, їхня актуалізація з урахуванням реальної ситуації та нагальних потреб суб'єктів волонтерської взаємодії.

Слід відзначити зростання останнім часом ролі і значення такого комунікаційного засобу, як соціальні мережі, що поступово стають одним з основних інструментів самоорганізації громадян. Попри всі особливості такої форми віртуального спілкування, контент соціальних мереж може суттєво впливати (і не завжди позитивно) на ціннісні

орієнтації сучасної молоді. Цей фактор обов'язково слід брати до уваги під час організації волонтерської діяльності молоді.

Важливим чинником формування ціннісних орієнтацій є громадянська позиція сучасної студентської молоді, яка традиційно є найактивнішою віковою категорією суспільства та однією з найчисленніших соціальних груп у волонтерському русі. У переломні періоди розвитку держави саме громадянська активність може ставати одним із найголовніших факторів участі студентів у волонтерському русі, що суттєво впливає на формування їхніх ціннісних орієнтацій.

Аналіз структури ціннісних орієнтацій молоді в Україні свідчить про підвищення рівня значущості демократичних політико-громадянських цінностей, що зумовлено останніми подіями у житті українського суспільства [12, с. 152]. Вагому роль у ціннісній ієрархії сучасної молоді відіграють національні цінності [6, с. 638].

Молоді громадяни України є суспільно активними та усвідомлюють важливість суспільної діяльності й необхідності об'єднання зусиль [12, с. 113]. За результатами соціологічного дослідження «Молодь України-2015» громадська активність, в тому числі допомога іншим, благодійність, волонтерська діяльність, увійшли до числа 15 основних цілей і пріоритетів у житті молоді, хоча і з порівняно невеликим показником – 4% (14-е місце) [7, с. 10].

Ми вважаємо, що важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій учасників волонтерського руху відіграє професійний чинник, адже для багатьох професій характерна ієрархія життєвих цінностей, що значною мірою збігається з цінностями волонтерської діяльності. Так, згідно з результатами дослідження [6, с. 638], пріоритетними ціннісними орієнтаціями для вчительської професії є: любов до дітей, взаєморозуміння, вміння спілкуватися, чесність, доброта, сім'я, незалежність у вчинках, любов до Батьківщини, патріотизм.

Очевидно, що й для інших професій, пов'язаних з освітянською галуззю (психолог, соціальний педагог, вихователь тощо), характерною є гуманістична спрямованість системи ціннісних орієнтацій. Більше того, волонтерство все частіше розглядається як важлива складова частина професійної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи (практичних психологів, соціальних працівників) [2, с. 29]. Актуалізація ціннісних орієнтацій студентів на етапі професійної підготовки дасть змогу сформувати більш емоційно і професійно зріле покоління молодих фахівців, які добре усвідомлюють свої життєві пріоритети, мотиваційні комплекси та особистісні характеристики [13, с. 179].

Здебільшого помітний, а часто і вирішальний вплив на становлення системи ціннісних орієнтацій студентів справляє особистісний чинник. Студенти в цілому є сформованими особистостями з досить чітко окресленою громадянською позицією, сформованими поглядами на життя, визначеними ціннісними орієнтаціями. На наш погляд, схильність студентів до волонтерської діяльності значною мірою залежить від рівня розвитку у них емпатії – емоційної чутливості до переживань інших людей [4, с. 262].

Часто молодих людей до участі у волонтерському русі спонукають події, які відбуваються з близькими людьми. Здебільшого такий персоніфікований підхід є надзвичайно важливим. Не дивно, що для 53% молоді основною мотивацією волонтерської діяльності є бажання допомогти конкретним людям [7, с. 67]. У зв'язку з цим участь студентів у волонтерському русі має розглядатись як школа особистісного становлення, успішної самореалізації особистості [2, с. 29].

Слід зазначити, що розглянутий перелік чинників формування ціннісних орієнтацій студентів – учасників волонтерського руху не є вичерпним. На цей процес можуть впливати й інші фактори (соціальні, релігійні, вікові), які можуть мати постійний або ситуативний характер.

Безумовно, виокремлені чинники не діють ізольовано, зазвичай їх вплив має комплексний характер. Значення кожного із чинників може змінюватися залежно від конкретних обставин та індивідуальних особливостей студентів.

Висновки. Таким чином, волонтерська діяльність є характерною ознакою сьогодення, а найактивнішими учасниками волонтерського руху є студенти. Для значної частини студентської молоді волонтерська діяльність є важливою сферою особистісної самореалізації. У процесі волонтерської діяльності у студентів формується і значною мірою змінюється система ціннісних орієнтацій. Важливо розуміти, які основні чинники впливають на цей процес. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що головними чинниками, від яких залежить формування ціннісних орієнтацій учасників волонтерського руху, є: освітні, організаційні, діяльнісні (практичні), комунікаційні, громадські, професійні, особистісні. Кожен з них характеризується певним змістовим наповненням, психологічними механізмами впливу та важливістю залежно від зовнішніх і внутрішніх умов.

Безумовно, виокремлені нами чинники можуть бути доповнені і розширені. Проте вони можуть стати основою для подальшої конкретизації та дослідження психологічних особливостей їхнього впливу на формування ціннісних орієнтацій студентів, які беруть участь у волонтерському русі.

Література:

1. Балашов Е.М. Психологічна структура волонтерської діяльності як засобу самореалізації студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2013. № 24. С. 12–16.
2. Бондаренко З.П. Волонтерська робота у вищому навчальному закладі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 25–30.
3. Бочелюк В.В. Психологія вивчення ціннісних орієнтацій сучасної особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2012. № 4. С. 5–9.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Камінська О.М. Чинники впливу на розвиток ціннісних орієнтацій студентів архітектурного профілю. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. 2011. № 5–6. С. 21–28.
6. Максимчук Н.П. Професійні ціннісні орієнтації майбутнього вчителя в системі особистих ціннісних орієнтацій. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 12. С. 634–642.
7. Молодь України–2015. Київ : GFK Ukraine, 2015. 88 с.
8. Москаленко О.В. Сучасні концепції ціннісно-смыслові сфери особистості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 2. С. 113–117.
9. Подолянчук Д.С. Особливості розвитку волонтерського руху серед студентської молоді. *Психологія та педагогіка у XXI столітті: перспективи та пріоритетні напрями дослідження* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 98–101.
10. Прохоров А.С. Психологічні особливості прояву альтруїзму-еґоїзму особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 146–149.
11. Федух І.С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_3_25 (дата звернення: 23.06.2017).
12. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Ярема О.Й. та ін. ; гол. ред. колеґ. Жданов І.О. Київ, 2016. 200 с.
13. Чуйко О.В., Гайдай Ю.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій і кар'єрної спрямованості сучасного студента. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 5. С. 171–179.
14. Юрченко І.В. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : 22.00.03. Київ, 2009. 18 с.

Подолянчук Д. С. Факторы формирования ценностных ориентаций студентов, участвующих в волонтерском движении

В статье рассматриваются факторы формирования ценностных ориентаций студенческой молодежи, участвующей в волонтерском движении. Отмечается, что для значительной части студенческой молодежи волонтерская деятельность является важной сферой личностной самореализации. В процессе волонтерской деятельности в значительной степени меняется система ценностных ориентаций. Проведенный анализ дает основания утверждать, что главными факторами, от которых зависит формирование ценностных ориентаций участников волонтерского движения, являются: образовательные, организационные, деятельностные (практические), коммуникационные, общественные, профессиональные, личностные. Каждый фактор характеризуется определенным смысловым наполнением, психологическими механизмами влияния и важности в зависимости от внешних и внутренних условий.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, студент, волонтер, альтруизм.

Podolianchuk D. S. The factors of formation value orientations of students participating in volunteer movement

The article deals with the factors of formation value orientations of student's youth, which participates in the volunteer movement. It is noted that for a significant part of the student's youth, volunteer activity is an important area of personal self-realization. The system of value orientation of students changes and is largely shaped in the process of volunteering. The conducted analysis gives grounds to assert that the main factors on which the formation of value orientations of volunteer movement participants depends are: educational, organizational, activity (practical), communication, public, professional, and personal. Each of them is characterized by a certain content, psychological mechanisms of influence and importance, depending on some external and internal conditions.

Key words: values, values orientation, student, volunteer, altruism.